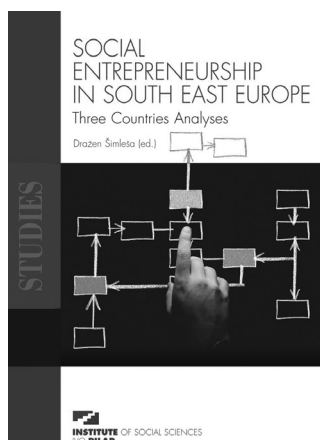


Dražen Šimleša (urednik)

Social Entrepreneurship in South East Europe: Three Countries Analyses

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Biblioteka Studije, Knjiga 39, Zagreb, 2019., 222 str.



Knjiga *Social Entrepreneurship in South East Europe* objavljena je na engleskom jeziku 2019. godine u izdanju Biblioteka Studije Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. Forma uredničke knjige urednika Dražena Šimleše, ujedno autora predgovora, objedinjuje deset znanstvenih radova i 15 autora u kontekstu proučavanja društvenog poduzetništva u Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji. Radovi su rezultat projekta iPRESENT¹, financiranog od Hrvatske zaklade za znanost. Priređeni tekstovi vrijedan su temelj razumijevanja fenomena društvenog poduzetništva, kroz isticanje ključnih izazova i promjena u tom području unutar regije iz različitih teorijskih perspektiva. U predgovoru Šimleša predstavlja svaki rad ukazujući na ulogu inozemnih i domaćih

recenzenata koji su omogućili oblikovanje zbornika kao važnog znanstvenog materijala prilikom razumijevanje stanja i perspektiva društvenog poduzetništva.

Unutar prvog rada, autorice D. Kores, naslovljenog „Social Entrepreneurship in Slovenia from the Perspective of a Social Enterprise“, raspravlja se o kontekstu i implikacijama Zakona o društvenom poduzetništvu² donesenog 2011. godine u Sloveniji. Napisan je temeljem proučavanja literature, višegodišnje analize legislativnog okvira, javno dostupnih podataka, intervjua s predstavnicima društvenih poduzeća i osobnog iskustva rada autorice u tom sektoru. Temeljna teza ističe kako na području Slovenije postoji značajna diskrepancija između broja zakonski priznatih društvenih poduzeća i broja onih organizacija koje djeluju prema takvim načelima, ali nisu evidentirane kao društvena poduzeća iz različitih razloga. Na primjeru triju organizacija (Zavod

¹ *Installation Project for Research about Social Entrepreneurship*

² *Zakon o socialnem podjetništvu* (ZSoCP, Ur. l. št. 20/2011)

Premiki, Zadruga Soglasnik, Gostilna dela d.o.o.) Kores problematizira paradokse implementacije navedenog Zakona. Iako je Zakon doveo do porasta broja društvenih poduzeća u Sloveniji (krajem 2017. godine evidentirano ih je ukupno 254), ističe se kako je to njegov jedini pozitivan učinak. Naime, i dalje postoje brojne organizacije, na što ukazuju spomenuta tri primjera, koje djeluju u području društvenog poduzetništva, s očiglednim društvenim ciljem i društvenom korisnošću, demokračičnošću prilikom donošenja odluka i autonomnošću, ali nisu evidentirane kao društvena poduzeća. Na kraju teksta autorica ističe kako su tijekom razdoblja recenzije zbornika usvojene promjene Zakona koje poboljšavaju te nedostatke. Dozvoljena je registracija zavoda kao društvenih poduzeća, ali konkretni rezultati još nisu vidljivi te još uvijek nije došlo do povećanja broja registriranih organizacija. Rad završava bibliografijom od 27 čestica.

Sljedeći je rad „Social Entrepreneurship in Croatia: Its Future, the Actors Database, and the Strategy“, koji je urednik zbornika napisao u suautorstvu s J. Puđak i A. Bušljeta Tonković. Autori su usmjereni prema pozicioniranju društvenog poduzetništva u Hrvatskoj. Razvoj tog sektora, kao i socijalne ekonomije općenito, moguće je pratiti unatrag nešto više od 25 godina. Kao zasebna tema gospodarstva, ekonomije i drugih društvenih znanosti društveno se poduzetništvo artikulira nakon globalne ekonomske krize iz druge polovine 2000-ih godina. Socijalna i solidarna ekonomija pokazala se kao rješenje brojnih socioekonomskih problema na globalnoj razini, postavši društveni, ekonomski i kulturni fenomen. Rad pruža uvid u bazu podataka o društvenom poduzetništvu u Hrvatskoj te grafičkim prikazima ukazuje na broj ključnih aktera, njihovu teritorijalnu distribuciju i pravni oblik. U Hrvatskoj je prisutan rast zadruga i udruga, što je moguće povezati s rastom broja javnih natječaja usmjerenih na te pravne oblike, ali isto tako i predstavljanjem društvenog poduzetništva kao inovativnog i progresivnog poslovnog modela. Sektor se nastavio razvijati paralelno s usvajanjem Strategije o razvoju društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj³, a praktična znanja i iskustva rijetko se isprepliću s pravnim i teorijskim okvirom koji Strategija pruža. Prihvaćen je europski stav prema kojem zrelost sektora ovisi o kapacitetima ekonomskog i socijalnog sustava da odgovore na kolektivne potrebe, mobilizacijskoj sposobnosti civilnog sektora, razini prepoznatljivosti društvenih poduzeća te prisutnosti (nedostatku) kontekstualnih obilježja koja favoriziraju razvoj društvenih poduzeća. Autori zaključuju kako je uvid u bazu podataka pokazao vidljiv porast broja aktera i razvoj tog sektora u Hrvatskoj, kao i vidljiv porast varijabilnosti aktivnosti, no i dalje je prisutan pasivan pristup implementaciji strateških ciljeva, nedostatak institucionalne infrastrukture i zakonskog okvira te nedostatak dugoročnog financijskog ulaganja koje garantira sigurnost. Rad završava bibliografijom od 19 čestica.

³ Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine, raspoloživo na: www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Strategija-razvoja-dru%C5%A1tvenog-poduzetni%C5%A1tva-u-RH-za-razdoblje-2015-2020.pdf

D. Vidović tematizira društveni kontekst razvoja socijalnih zadruga kao novog oblika društvenog poduzeća unutar rada „Social Cooperatives in Croatia: The Emergence and Development of a New Type of Cooperative“. Socijalne zadruge historijska su novina, čija je pojava revitalizirala poslovanje zadruga kao pravnog oblika, promijenivši cijeli diskurs kroz ukazivanje na mogućnost postojanja više različitih tipova. Nastale su kao odgovor na pad socijalne države te porast nezaposlenosti i povećanje javnih potreba, posebice onih marginaliziranih i ranjivih društvenih skupina. Kao pravni oblik prvotno su se pojavile u Italiji, gdje su zakonom⁴ iz 1991. godine i institucionalizirane. Danas postoje u brojnim europskim zemljama, gdje njihovo djelovanje uokviruju širi zakoni o društvenom poduzetništvu i poduzetima. Hrvatski pravni sustav omogućio je osnivanje socijalnih zadruga Zakonom o zadrugama iz 2011. godine, pri čemu se nužno usmjeriti na barem jedan od dvaju ključnih ciljeva: (1) pomoć ranjivim i marginaliziranim skupinama u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba, uz (2) omogućavanje njihove radne i ekonomske integracije. Nejasnoće u legislativnom okviru, socijalističko naslijeđe negativno usmjereno na termin „zadruge“ i relativna politička zanemarenost takvog oblika djelovanja doveli su do manipulacije nazivom „socijalna“ zadruge, koji sebi pripisuju i organizacije koje prema svojim aktivnostima to nisu. Autorica pruža kratak pregled broja socijalnih zadruga, teritorijalnu raspoređenost te ističe njihov slab utjecaj na tržište rada (104 zaposlena) i ekonomsku sliku države (0,007% ukupnog BDP-a). U zaključku Vidović još jednom poentira ključne točke razvitka socijalnih zadruga kao novog oblika društvenog poduzetništva Europe i Hrvatske, ističući problematiku razvoja tog sektora u Hrvatskoj kao posljedicu fragmentiranog i nesustavnog pristupa. Rad završava bibliografijom od 33 čestice.

P. Stubbs i D. Vidović autori su rada „Reflexive Ethnography in Transition: Social Enterprise in Croatia“. Senzibilitet etnografskog pristupa omogućio je uvid u društvena poduzeća kao mjesto konstrukcije novih znanja kroz realizaciju društvenih odnosa. Posebnost ovog rada očituje se u tzv. *bending and blending* etnografiji, koju je bilo moguće provesti zbog dugogodišnje uključenosti jednog od autora u rad ACT grupe kao odabranog istraživačkog terena. Bogatstvo opisa ove etnografije temelji se na diskusijama s javnih rasprava, seminara i konferencija, kao i na neformalnim razgovorima na putovanjima te putem društvenih mreža. Autori prezentiraju ACT grupu kao primjer društvenog poduzeća koje djeluje u kontekstu poluperiferije, geopolitičkog prostora unutar Europe koji istovremeno teži praksama i politikama Zapada, ali ih i kritizira. Etnografija ACT grupe artikulira kontekst pokretanja, prilagodljivost i izdržljivost društvenog poduzeća u različitim fazama razvoja. Nastala kao ideja aktera *punk* supkulture mladih, ta se grupa s godinama razvila u konzorcij od ukupno osam članica, od kojih autori ističu Humanu Novu, CEDRU, Domaći vrt te Centar za pomoć u kući Međimurske županije. Sve inicijative i organizacije unutar ACT grupe

⁴ Zakon 381/91 o socijalnim zadrugama – *LEGGE 8 novembre 1991, n. 381 Disciplina delle cooperative sociali*

djeluju prema načelima uključivosti marginaliziranih i ranjivih društvenih skupina, zadržavaju opozicijsku ulogu u odnosu na *mainstream* kulturno-ekonomsko-političke tokove kapitalizma te djeluju prema principu demokratskog vodstva. Autori ističu pozicioniranje ACT grupe kroz institucionalizaciju vrijednosti transparentnosti, solidarnosti i kooperativnosti, kao i specifičnosti koje ima zbog uloge karizmatičnog vođe, odnosno postojanja skrivene hijerarhije. Primjenom neobičnog metodološkog pristupa na sektor društvenog poduzetništva, ovaj rad pruža prezentaciju sila, odnosa i diskursa unutar tog sektora. Na prikazanom primjeru izvodi se analiza kompleksnosti i hibridnosti društvenog poduzeća, ponovno naglašavajući jaz između politika i situacije na terenu. Rad završava popisom literature od ukupno 30 čestica.

Uvod u tematiku sektora društvenog poduzetništva treće zemlje uključene u ovaj zbornik donosi S. Cvejić radom „The Social Impact of Social Enterprises in Serbia“. Stanje sektora društvenog poduzetništva analizirano je metodom ankete. Primjenom osnovnih kriterija europskih strateških dokumenata i istraživačkih mreža za određivanje nekog poduzeća društvenim, u istraživanje je uključeno ukupno 1785 poduzeća. Izvršena je podjela prema pravnim oblicima na udruge građana, zadruge, zaklade, poduzeća za zapošljavanje i usavršavanje osoba s posebnim potrebama, *spin-off* poduzeća, poslovne inkubatore i razvojne agencije, ali i dionička društva i društva s ograničenom odgovornošću koja zadovoljavaju kriterije socijalne ekonomije (društvene ciljeve i ponovno investiranje profita u rad poduzeća). Grafičkim prikazima autor prikazuje stanje u sektoru socijalne ekonomije u Srbiji 2012. godine, distribuciju po regijama, kao i ukupan broj zaposlenih prema pravnim oblicima. Zaključuje kako taj sektor ima relativno slab društveni utjecaj na povećanje zaposlenih, napose osoba s posebnim potrebama ili osoba iz marginaliziranih i ranjivih društvenih skupina. Društveno je poduzetništvo u Srbiji, zaključuje Cvejić, još uvijek u početnim fazama razvitka, razvija svoje kapacitete i fokusira ciljeve te pronalazi mjesto na široj ekonomskoj mapi. Rad završava bibliografijom od 28 čestica.

U svojevrsnom kratkom *intermezzu* u zborniku, D. Rakin radom „Incentive Policies for Stronger Social Entrepreneurship Sector“ daje pregled poticajnih politika u sektoru društvenog poduzetništva Srbije. Rad je temeljen na sekundarnoj analizi postojećih podataka za 2012. godinu i dubinskim intervjuima s ključnim akterima. Autorica ističe metodološku manjkavost rezultata jer su unutar istraživanja uključene sve socijalne zadruge, iako je kasnije ustanovljeno kako sve ne djeluju prema načelima društvenog poduzetništva. U Srbiji ne postoji krovni legislativno-institucionalni okvir koji se bavi razvojem i promocijom tog sektora; podijeljen je na više zakona, od kojih se svaki odnosi na specifični pravni oblik poduzeća⁵. Konkretno preporuke kako okolnosti u

⁵ Primjerice, to su Zakon o zadrugama (2015.), Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (2009.), Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020.godine (2015.) i dr.

Srbiji učiniti poticajnama za razvoj društvenog poduzetništva kreću se u smjeru donošenja jedinstvenog zakona za taj sektor, predviđanja nužnih prilagodbi u postojećem legislativnom okviru, kontroli i evaluaciji trenutnog stanja sektora, povećanja njegove vidljivosti u javnosti, promocije suradnje s lokalnim institucijama te razvijanja sektora u smjeru samoodrživosti. U radu je korišteno deset čestica literature navedenih u fusnotama.

U radu „The Challenges of Measuring the Impact of Social Entrepreneurship in Croatia“ D. Baturina razmatra važnost i potrebu mjerenja utjecaja društvenog poduzetništva ne samo u ekonomskom već i društvenom te okolišnom smislu. Organizacije koje u hrvatskom kontekstu imaju status društvenih poduzeća trebale bi odrediti željeni društveni utjecaj na pojedince, lokalnu zajednicu i društvo u cijelosti. Mjerenje utjecaja postala je jednom od popularnijih ideja na stručnim i znanstvenim skupovima o društvenom poduzetništvu u posljednjem desetljeću. Kako je riječ o relativno novom sektoru djelovanja u Hrvatskoj, javnost, ali i akteri unutar sektora, nisu upoznati s važnosti mjerenja utjecaja. Autor ističe kako se ono može razlikovati s obzirom na preuzetu perspektivu (pozitivističko, kritičko i interpretativističko) te kako postoji nekoliko skupina modela za provedbu mjerenja. Konkretni alati još su u fazi razvoja, a radna skupina Europske unije za razvoj društvenog poduzetništva ističe pet koraka u provedbi metodologije mjerenja, koji se očituju kroz (1) identifikaciju ciljeva i (2) aktera, (3) postavljanje odgovarajućih mjerenja, (4) konkretno mjerenje i validaciju instrumenata te (5) evaluaciju i poboljšanje provedenog procesa. Hrvatskom sektoru društvenog poduzetništva još uvijek nedostaju konkretne definicije koncepata i javna vidljivost kako bi bilo moguće provesti adekvatno mjerenje njegovog društvenog utjecaja. Upravo u provedbi mjerenja autor vidi način jačanja tog sektora, njegove promocije i približavanja ideje društvenog poduzetništva većem broju donatora. Rad završava bibliografijom od 75 čestica.

U radu „Corporate Social Responsibility and Social Entrepreneurship: Exploring Models of Inter-organizational Relationships“ autorice T. L. Odinsky-Zec i J. Perić artikulišu važnost razlikovanja društveno odgovornog poslovanja od društvenog poduzetništva. Isto tako ističu i važnost njihove suradnje u svrhu ostvarivanja društvenih utjecaja i ciljeva. Društveno poduzetništvo najčešće se povezuje s pravnim oblicima unutar neprofitnog sektora, a javnosti je najvidljivije kroz socijalnu integraciju marginaliziranih skupina. Društveno odgovorno poslovanje povezano je s profitnim sektorom i najčešće se smatra promocijskom aktivnosti određene tvrtke iza koje ne postoji izravni društveni utjecaj. S obzirom na sve veći jaz između potreba društva i kapaciteta tvrtki u zadovoljavanju spomenutih potreba, autorice predlažu više modela suradnje između društveno odgovornog poslovanja i društvenog poduzetništva: (1) V-formacija, (2) suradničko stvaranje vrijednosti, (3) korporativno društveno poduzetništvo, (4) inkluzivni poslovni model. Svaki od modela djeluje na određenom stupnju razmjene, a krajnji je cilj ostvarivanje odnosa međusobne ovisnosti s ciljem stvaranja zajedničke

vrijednosti. Modeli suradnje put su k održivom i zdravijem razvoju društva, svakog od sektora te njihove proaktivnosti na društvenoj, ekonomskoj i okolišnoj razini. Rad završava bibliografijom od 40 čestica.

F. Majetić, S. Pinchuk i T. Brkljačić bave se dimenzijom samoodrživosti organizacija društvenog poduzetništva u radu „Factors of Self-sustainability in Social Entrepreneurship: The Case Study of Friskis&Svettis Stockholm“. Nakon početne konceptualizacije pojma samoodrživosti, rad pruža pregled ključnih obilježja sektora društvenog poduzetništva, izazova i faktora u ostvarivanju samoodrživosti. Provedenim *case-study* istraživanjem proučavani su poslovni model, komercijalna svjesnost, sposobnost prilagodbe, pristup vanjskim dionicima i organizacijska kultura švedskog društvenog poduzeća Friskis&Svettis Stockholm, lanca teretana i sličnih organizacija, koje djeluje u većini skandinavskih zemalja. Analizom stanja i provedbom dubinskih intervjua, autori ističu kako je temelj postizanja samoodrživosti uspješan i adekvatno pripremljen menadžerski tim. Menadžment tog društvenog poduzeća na inovativan i proaktivan način, prihvaćajući elemente poduzetničkog ponašanja, uspješno donosi odluke koje tvrtku čine visokokvalitetnom, pristupačnom, uključivom i društveno odgovornom. Iskustva pokazuju kako je volontiranje jedini faktor na koje uspješno vodstvo ne može utjecati. Upravo na tome, kako zaključuju autori, počiva uspjeh Friskis&Svettisa i samoodrživost njegovog poslovanja. Ograničenja rada očituju se putem klasičnih kritika kvalitativnog metodološkog pristupa, odnosno kroz nemogućnost generalizacije te prenosivosti rezultata na druge društvene kontekste i okolnosti. Rad završava bibliografijom od 42 čestice.

Posljednji rad u zborniku, naslovljen „From the European Cooperative to the Principles of European Cooperative Law (A Short Overview of the Cooperative Law)“, autora F. Avseca, bavi se zadrugama, pravnim okvirom i djelovanjem u određenom kontekstu. Zadruga se, prema Izjavi o zadružnom identitetu (1995.), definira kao „autonomna udruga pojedinaca dobrovoljno okupljenih kako bi ostvarili vlastite ekonomske, društvene i kulturne potrebe i želje kroz poduzeće u zajedničkom vlasništvu i pod demokračičnom kontrolom“. Nakon uvodnog kratkog pregleda razvoja pravnog okvira zadruga unutar 17 država članica Europske unije, među kojima su Hrvatska i Slovenija, u radu se daje prikaz ključnih elemenata djelovanja zadruga u nekoliko država članica. Pitanje članstva i otvorenog pristupa zadrugama propisano je u većini predstavljenih zakona. U različitim državama postoji više razina članstva, no ono se gotovo u svima sastoji od zaposlenika, zainteresirane javnosti, volontera, proizvođača dobara i vodstva. Vodstvo zadruge karakterizira demokračičnost i zajednički proces donošenja odluka po principu „jedan član – jedan glas“. Ipak, razina se demokračije razlikuje među državama. Nadalje, zakoni propisuju različite načine rješavanja dugovanja zadruge kao poslovnog entiteta. Međunarodni su propisi odredili kako članstvo u zadruzi pretpostavlja i financijsku obvezu, a kapital zadruge čine zakonski obvezne zalihe financijskog profita. Prema Avsecu, čak i kratak pregled legislativnog okvira

zadruga u EU-u pokazuje velike razlike među državama. Ključna su Načela europskog zakona o zadrugama, koja pobliže definiraju pojmove viška i profita, kao i transakcijskih odnosa između zadruga i članstva, te artikuliraju nužnost jedinstvenog shvaćanja zadruga kao pravnog oblika u svrhu boljeg ostvarivanja potencijala. U članku je korišteno više od 90 čestica literature, navedenih u fusnotama.

Znanstvena je građa o društvenom poduzetništvu u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji, naročito na engleskom jeziku, nažalost manje prisutna unutar novije znanstvene produkcije. Stoga ovaj zbornik predstavlja osnovu međunarodne usporedbe i smještanja društvenog poduzetništva unutar spomenutih triju država u širi europski kontekst. Prezentirani su ključni aspekti djelovanja društvenih poduzeća kroz različite pravne okvire unutar civilnog, odnosno trećeg sektora. Uz isticanje temeljnih obilježja društvenog poduzetništva u trima državnim kontekstima (društveni ciljevi, inovativnost, ponovno ulaganje profita te demokratsko i uključivo vodstvo), radovi se usmjeravaju na poticajne politike, razliku između društveno odgovornog poslovanja i društvenog poduzetništva, mjerenje društvenog utjecaja sektora, samoodrživost te djelovanje zadruga. Na taj način zbornik pruža uvid u ključna mjesta i specifične koncepte unutar znanstveno-istraživačkog pristupa društvenom poduzetništvu. Svakako valja istaknuti i metodološke doprinose zbornika, koji unutar nekoliko radova artikulira kvalitativne istraživačke pristupe (etnografija i *case-study*). Možemo zaključiti riječima urednika Šimleše, koji se nada kako će zbornik poslužiti kao prvi korak u sustavnoj izgradnji znanstvene i obrazovne građe na teme iz društvenog poduzetništva i kao takav doprinijeti popularizaciji i razumijevanju tog oblika društvenog djelovanja u proučavanim državama.

Tea Gutović

*Poslijediplomski doktorski studij sociologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu
Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju
Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet*